

**VLAAMS HOLEBI-ONDERZOEK: STATUS
QUESTIONIS EN PERSPECTIEVEN**

Frank Cockx en Herman Baert

1. INLEIDING

Wat doet een bijdrage over holebi-onderzoek in een themanummer omtrent genderstudies? Hebben genderstudies niet vooral te maken met onderzoek en onderwijs inzake vrouwen en het vrouw-zijn? Gaan genderstudies ook over homo's en mannelijke biseksuelen? Dienen genderstudies een interesse voor holebi's te ontwikkelen? Hoe valt de vraag naar aandacht voor holebi's in genderstudies te legitimeren? Biedt het holebi-onderzoek in Vlaanderen een basis voor degelijke studie- en onderzoeksprogramma's dienaangaande? Op zoek naar een antwoord op deze vragen, gaan we eerst na hoe het op dit moment staat met holebi-onderzoek in Vlaanderen. We baseren ons daarvoor op de resultaten van een descriptieve studie met betrekking tot publicaties inzake (praktijk)onderzoek in Vlaanderen omtrent de holebithematiek. De resultaten van dit inventarisatieproject, alsook onze lezing van (nationale en internationale) literatuur inzake holebistudies en - zij het in beperktere mate - vrouwenstudies, leiden ons tot het expliciteren van een aantal gemeenschappelijke elementen voor vrouwen- en holebistudies. We situeren die gemeenschappelijke elementen; zowel op het vlak van de (onderzoeks)praktijken als op het conceptueel vlak. Op basis hiervan formuleren we enkele toekomstperspectieven inzake onderzoek in Vlaanderen rond beide interessegebieden.

2. HOLEBI-ONDERZOEK IN VLAANDEREN: EEN INVENTARIS

In opdracht van het Steunpunt Gelijkekansenbeleid werden in het voorjaar van 2002 complementaire studieopdrachten toegewezen aan het Centrum voor Sociale Pedagogiek van de K.U.Leuven en aan de Vakgroep Sociologie van de Universiteit Gent. De opdracht bestond erin toekomstige onderzoekspistes omtrent gelijke kansen voor holebi's in Vlaanderen uit te tekenen. Daarvoor werd een tijdsbestek van drie maanden toegekend. Het Centrum voor Sociale Pedagogiek vertrok vanuit a. de resultaten van een beleidsgericht leefwereldonderzoek in opdracht van Gelijke Kansen in Vlaanderen over hulpvragen van holebi's (Baert, Cockx en Seghers 2001) (verder: het HOLEBI-onderzoek) en b. de resultaten van een inventarisatieproject over Vlaamse publicaties inzake onderzoek rond de holebi-thematiek (zie Baert en Cockx 2002). In deze eerste paragraaf staan we stil bij de meest in het oog springende resultaten van dit inventarisatieproject, maar eerst behandelen kort de daartoe gevolgde onderzoeksweg.

2.1. De werkwijze kort toegelicht (1)

Voor de samenstelling van onze inventaris van de holebi-literatuur in Vlaanderen baseerden we ons op: 1. de literatuur inzake holebi-onderzoek in Vlaanderen die wij zelf doorheen onze onderzoekswerkzaamheden konden verzamelen, 2. een zoekoperatie in de elektronische databanken van de Vlaamse Universiteiten en twee documentatiecentra, 3. een schriftelijke rondvraag naar de vanuit ons HOLEBI-onderzoek bekende onderzoekers, holebi-collega's en - studenten, alle archivariissen en bibliothecariissen van de Vlaamse Hogescholen, organisaties en personen die werkzaam zijn op het holebi-thema en 4. naar een selectie van nauw bij universiteiten betrokken en in de universiteitssteden gehuisveste holebiverenigingen.

We gingen daarbij op zoek naar 'Vlaams onderzoek inzake homoseksualiteit'. Hiermee doelden we op het onderzoek dat uitgevoerd werd/wordt aan Vlaamse onderzoeks- en onderwijsinstellingen en bij beleids- of praktijkorganisaties door onderzoekers en door stafmedewerkers en studenten, ofwel onderzoek dat uitgevoerd werd/wordt door buitenlandse onderzoekers met betrekking tot de situatie van holebi's en homoseksualiteit in Vlaanderen. De vraag naar een stand van zaken met betrekking tot holebi-'onderzoek' in Vlaanderen werd verder geoperationaliseerd in termen van 'publicaties'. Hieronder vallen de onderzoeksresultaten die ter beschikking gesteld werden (of binnen kort zullen worden) onder de vorm van schriftelijke neerslagen (in rapporten, verhandelingen teksten of artikels) die voor het publiek toegankelijk zijn. Onze onderzoekseenheid was dus 'onderzoek inzake holebi's', de tel- of meeteenheid die we daartoe hanteerden betrof de 'publicaties' daaromtrent (Janssens 1988: 146).

De rondvraag werd afgesloten op 30 april 2002. Al de opgespoorde en aangereikte publicaties werden ingebracht in het bibliografisch databeheerprogramma Procite. Op deze wijze verkregen we een inventaris met 287 verschillende publicaties. Deze

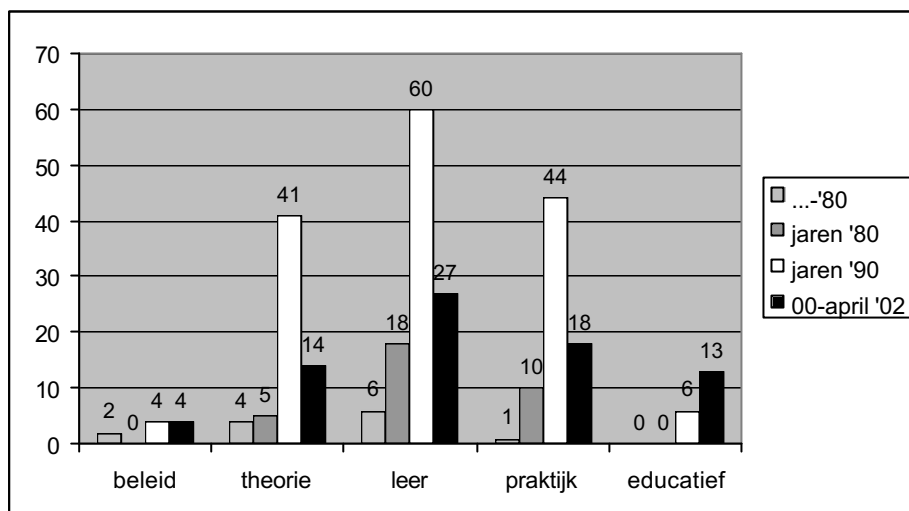
---

inventaris onderwierpen we aan een inhoudsanalyse, waarbij we werkten met twee soorten systemen voor inhoudsanalyse. Het eerste was een categorieënsysteem naar het type publicatie, het tweede systeem was gebaseerd op inhoudsdomein. Voor de analyse naar het type publicatie hanteerden we een onderscheid tussen reeds verschenen publicaties, die beschikbaar zijn voor het publiek en tussen onderzoek dat momenteel volop in uitvoering is en waarvan er nog geen publicaties ter beschikking gesteld zijn (2). Voor de categorisering naar inhoudsdomein maakten we gebruik van het categorieënsysteem dat we opstelden in het holebi-onderzoek en dat betrekking heeft op levensdomeinen en hulpbronnen (zie de legende bij Figuur 3; voor meer gedetailleerde omschrijvingen zie Baert, Cockx en Seghers 2001; Baert en Cockx 2002). Voor de lezer is het belangrijk te weten dat deze categorieën specifiek betrekking hebben op de leefwereld van holebi's. Ze kwamen inductief tot stand op basis van een grondige analyse van herhaaldelijke, over twee jaar gespreide, diepte-interviews met holebi's. Bij elk van die domeinen detecteerden we verschillende hulpvragen waar holebi's mee te maken krijgen tijdens hun leven. Alle publicaties (behalve die bij het type publicatie 'educatief materiaal' die we bij de bespreking naar inhoudsdomein verder buiten beschouwing laten, omdat daar bijna altijd resultaten uit verschillende onderzoeken samengebracht worden) kregen bij de analyse naar inhoudsdomein minimum één en maximum twee codes toegekend. Dit laatste dient enige verduidelijking. Voor wat de indeling in het type publicatie betreft, werkten we met een monothetische classificatiestrategie. Dit betekent dat elke publicatie slechts in één categorie terecht kwam. Met betrekking tot het categoriseren naar de diverse inhoudsdomeinen werkten we met polythetische classificatiestrategie (de Jong en van den Brink 1986: 429; Cockx 1993, 1994, 2000). Dit liet toe een genuanceerder eindresultaat te portretteren van het feitelijk gerealiseerde werk op de verschillende inhoudelijke domeinen in relatie tot de, in het Holebi-onderzoek gedetecteerde, hulpvragen van holebi's. De intracodeurbetrouwbaarheid naar het type publicatie bedroeg 0.983, deze naar inhoudsdomein 0.802.

2.2. Bespreking naar het type publicatie

Welke zijn nu de voornaamste resultaten van onze descriptieve studie inzake holebi-onderzoek in Vlaanderen? Figuur 1 biedt een overzicht van het aantal publicaties dat we bij elk type publicatie konden registreren per decennium.

Figuur 1. Geregistreerd aantal publicaties per decennium naar het type publicatie

Legende: Beleid = beleidsgericht wetenschappelijk onderzoek, Theorie = theoretisch wetenschappelijk onderzoek, Leer = leeronderzoek, Praktijk = praktijkpublicaties, Educatief = educatief materiaal, Lopend = lopend beleidsgericht en theoriegericht wetenschappelijk onderzoek (zie ook voetnoot 2). Van vijf publicaties was de datum van verschijning onbekend: één theoriegerichte, drie praktijkpublicaties en één educatieve publicatie.

Dat we geen enkele publicatie hebben kunnen opnemen van vóór 1970 heeft twee mogelijke verklaringen. Misschien bestaan dergelijke publicaties wel, maar heeft deze informatie ons binnen de korte tijdsperiode van deze opdracht niet kunnen bereiken of/en we hebben ze niet via de geraadpleegde databanken kunnen opsporen. Maar even waarschijnlijk zijn Vlaamse studies inzake homoseksualiteit van vóór 1970 uitzonderingen. Ook in Vlaanderen, net als in het buitenland, is homoseksualiteit pas vanaf midden en eind jaren zestig moeizaam en met mondjesmaat een publiek en maatschappelijk bespreekbare kwestie geworden.

We zien verder in Figuur 1 dat er bij elk decennium voor bijna elk type publicatie een stijging waar te nemen is wat betreft het aantal publicaties. Wat het beleidsgericht wetenschappelijk onderzoek betreft lijken de opstartende inspanningen eind jaren zeventig, niet te worden doorgezet in de jaren tachtig. In de jaren negentig is er wel opnieuw sprake van beleidsgericht wetenschappelijk onderzoek inzake holebi's. De aanmaak van educatief materiaal en voorlichtingsbrochures kent vooral een start midden de jaren negentig. We merken bij Figuur 1 op dat de categorie '00-april '02' geen decennium is. Dit maakt het vergelijken moeilijk, maar laat toch toe vast te stellen dat de onderzoeksactiviteit in die korte periode kennelijk op een verdere groei wijst. Het feit dat de gegevens voor de jaren '2000 en verder' lager liggen dan die voor de jaren negentig heeft uiteraard te maken met dat we op het moment van het beëindigen van ons inventarisatieproject nog maar 2 jaar ver in het nieuwe decennium zaten. De meest zichtbare tendens in Figuur 1 volgend, valt te verwachten dat het

mogelijk aantal te registreren publicaties voor "'00-'10", nog hoger zal zijn dan de voorbije decennia. Het valt ons ook op dat voor alle decennia het aantal publicaties in het kader van leer-onderzoek steeds het hoogst is (3). Meer theoretische publicaties van wetenschappelijk onderzoek kennen een hoge vlucht in de jaren negentig. Ook de meer praktijkgerichte publicaties omtrent holebi's nemen in die jaren negentig sterk toe.

We bespreken hier de resultaten per type publicatie iets gedetailleerder en maken daarbij ook gebruik van de publicaties (en onze extensieve lezing van een groot deel daarvan) die in de door ons opgestelde inventarissen terug te vinden is (zie Baert & Cockx 2002).

Beleidsgericht wetenschappelijk onderzoek

Eind jaren zeventig konden we één beleidsgericht onderzoek omtrent holebi's op het spoor komen, hetwelk resulteerde in twee aparte publicaties. Vanaf de laatste publicatie van dat onderzoek dat in 1980 verscheen, werd het van beleidswege blijkbaar stil inzake holebi-onderzoek. Het duurde 15 jaar vooraleer er een nieuwe beleidsgerichte studie werd aangevat met als doel een eerste verkennende studie te bieden naar de maatschappelijke positie van holebi's in Vlaanderen. Beleidsgericht wetenschappelijk onderzoek omtrent holebi's is kennelijk voorzichtig van start gegaan vanaf de tweede helft van de jaren negentig. Vanaf dan zien we af en toe publicaties van beleidsgericht wetenschappelijk onderzoek opduiken. De reeds beëindigde beleidsgerichte onderzoeken beogen enerzijds de holebipopulatie te beschrijven en anderzijds een zicht te krijgen op 'problemen, knelpunten of hulpvragen' van holebi's en hoe 'de hulpverlening en het welzijnswerk' hierop een antwoord kunnen bieden. Het onderzoek richt zich daarmee op dé holebi's en hun 'problemen'.

Theoriegericht wetenschappelijk onderzoek

Vanaf begin jaren negentig kunnen we spreken van een opmerkelijke toename van wetenschappelijke publicaties inzake homoseksualiteit die van Vlaamse origine zijn. Vanaf dan verschijnen er elk jaar wel enkele onderzoeksrapporten, mooi gespreid over alle jaren van het decennium heen. Hierbij mag ons inziens niet vergeten worden dat de vertaling van theoriegericht wetenschappelijk onderzoek in artikels en publicaties zijn tijd vraagt en één onderzoek vaak ook resulteert in meerdere (afzonderlijke/verschillende) publicaties. Systematisch en voortgezet theoriegericht wetenschappelijk onderzoek waar holebi's of homoseksualiteit het onderwerp van uitmaken in Vlaanderen is desondanks schaars te noemen. Globaal genomen kunnen we stellen dat het theoriegericht onderzoek inzake holebi's zich concentreert rond vier duidelijk te onderscheiden onderzoekslijnen, dewelke bovendien gekoppeld zijn aan enkele onderzoekscentra. Er is ten eerste het socio-demografisch onderzoek omtrent het psychosociaal welbevinden van holebi's (van prof. Vincke en collegae) alsook leefwereldonderzoek daaromtrent (van prof. Baert en collegae), ten tweede het onderzoek omtrent aids (van prof. Vincke en collegae, alsook van dr. Bleys), ten derde het onderzoek inzake lesbisch ouderschap (van prof. Ponjaert en collegae) en ten vierde er zijn de wetenschappelijke publicaties rond de constructie van de homoseksuele identiteit in niet-westerse culturen (van dr. Bleys). Voor zover ons

---

bekend op basis van onze inventaris is er in Vlaanderen één doctoraatsonderzoek beëindigd rond het thema homoseksualiteit en zijn er drie doctoraatsonderzoeken lopende. We zien daarnaast dat vanaf de jaren zeventig ook andere onderzoekers dan diegenen behorend tot de zopas vermelde onderzoekslijnen, sporadisch publiceren vanuit hun onderzoeksdiscipline (direct of indirect) met betrekking tot de situatie van holebi's.

Lopend beleidsgericht en theoriegericht wetenschappelijk onderzoek

Twee jaar ver in het nieuwe decennium, konden we vijf lopende 'wetenschappelijke' onderzoeken opsporen in Vlaanderen. Hierbij dient opgemerkt dat het hierbij zowel gaat over onderzoeken die op kortere (ongeveer twee jaar) dan wel middellange termijn (ongeveer zes jaar) tot resultaten zullen leiden. Het lopende en opstartende beleids- en theoriegericht wetenschappelijke onderzoek lijkt - in vergelijking met het reeds afgerond wetenschappelijk onderzoek dat voornamelijk de problemen van holebi's viseerde - de aandacht meer toe te spitsen op aspecten van de maatschappelijke context waarin holebi's zich bevinden.

Leeronderzoek in functie van het behalen van een diploma

Er is een gestage toename merkbaar van onderzoek omtrent holebi's dat studenten in het Vlaams Hoger en Universitair Onderwijs uitvoeren in het kader van het behalen van hun diploma. Deze trend zette zich vooral in de jaren negentig door en in 2001 leek er sprake van een werkelijke 'boom'. Het onderzoek, dat uitgevoerd wordt in het kader van het behalen van een diploma, vertoonde een rijk en gevarieerd gamma aan thema's en onderzoeksvragen.

Praktijkpublicaties

Het aantal praktijkpublicaties vertegenwoordigt over de decennia heen bekeken steeds een quasi constant aandeel in het totaal aantal publicaties. Vooral in de jaren tachtig begint hun aantal te stijgen en verschijnen er blijkbaar meer publicaties over homoseksualiteit in tijdschriften en boeken die voor een groter publiek in Vlaanderen toegankelijk zijn. De publicaties die ondergebracht werden bij het type publicatie 'praktijkonderzoek' leken in meerdere opzichten een grote diversiteit te vertonen. Veelal betrof het de rapportage van - zij het niet altijd op een even methodologisch verantwoorde manier verzamelde maar daarom niet minder betekenisvolle - inzichten uit publiekspolls, lezersenquête's of lotgenotenervaringen. Daarnaast registreerden we ook die publicaties waarbij auteurs vanuit hun professionele activiteiten (als hulpverlener, als jurist, als filosoof, als journalist, als onderzoeker,...) aan popularisering doen van de resultaten van wetenschappelijk onderzoek of probleemsigalerende artikels verzorgen in boeken of tijdschriften die makkelijker te raadplegen zijn door de ruimere bevolking.

Educatief materiaal: vormingspakketten en informatiebrochures

De aanmaak van educatief materiaal inzake homoseksualiteit blijkt pas in de tweede helft van de jaren negentig goed van de grond te komen. We dienen hierbij wel te wijzen op het feit dat het bij dit type publicatie soms gaat over herziene uitgaven (bijvoorbeeld "Jongen & jongen, Meisje & meisje") waarvan de eerste

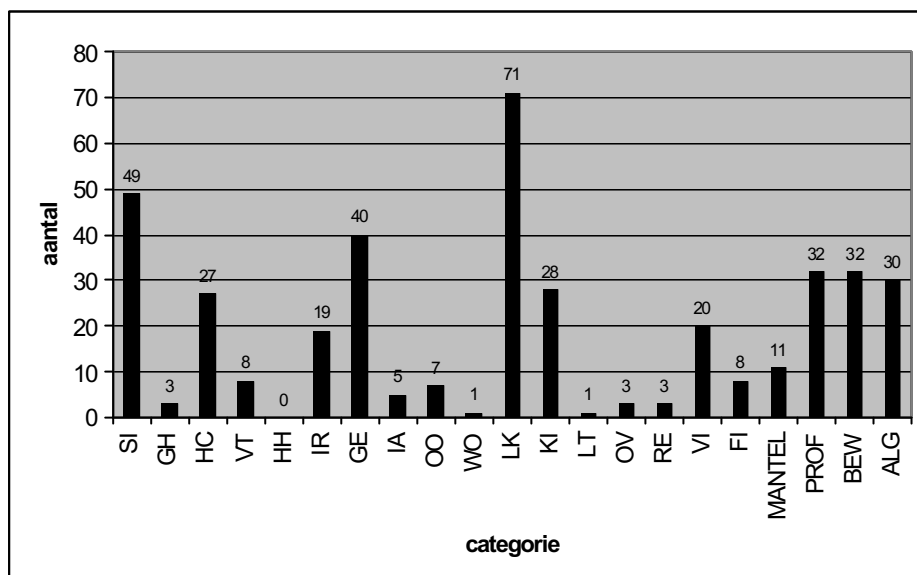
---

verschijningsdatum ook in de tweede helft van de jaren negentig te situeren is, terwijl wij enkel de laatste versies registreerden (en die bij de categorie '00-april '02 onderbrachten). Dit type publicatie bevat zowel geschriften waarbij het gaat over 1. concreet praktische vormingspakketten als over 2. de popularisering van de resultaten van beleids- en/of theoriegericht wetenschappelijk onderzoek in brochures of boekjes. De meeste publicaties waren gericht op het informeren van een breed publiek omtrent het bestaan van holebi's. Ze doen dit rechtstreeks in de vorm van een informatiebrochure of onrechtstreeks via didactisch materiaal voor leerkrachten en vormingswerkers om homoseksualiteit ter sprake te brengen bij hun doelgroepen. In enkele gevallen betreft het meer toegespitst educatief materiaal, waarbij een welbepaalde professionele groep in de samenleving zelf de doelgroep van de voorlichting is en waarbij zodoende getracht wordt aan deskundigheidsbevordering te doen (o.a. ten aanzien van hulpverleners, journalisten,...).

2.3. Bespreking naar inhoudsdomen

Zopas stelden we dat studenten- en praktijkpublicaties een rijk en gevarieerd arsenaal aan behandelde onderwerpen lijken te beschrijven. Wat wordt al veel beschreven en/of onderzocht? Waarover bestaat er op het vlak van holebi-onderzoek in Vlaanderen nagenoeg niets? En inzake welke levensdomeinen betreft het wetenschappelijk, beleidsgericht of leeronderzoek en waarover bestaan praktijkpublicaties? Om deze vragen te kunnen beantwoorden voerden we een inhoudsanalyse uit op basis van de door ons in het Holebi-onderzoek onderscheiden levensdomeinen waarop holebi's hulpvragen ondervinden bij de uitbouw van hun leven (Baert, Cockx en Seghers 2001, 2002). Figuur 2 geeft ons een beeld over welke domeinen in het leven van holebi's reeds veel, matig of helemaal niet het onderwerp uitmaakten van de door ons geregistreerde publicaties.

Figuur 2. Aantal publicaties geordend naar inhoudelijke categorie (polythetische classificatiestrategie; n=287)

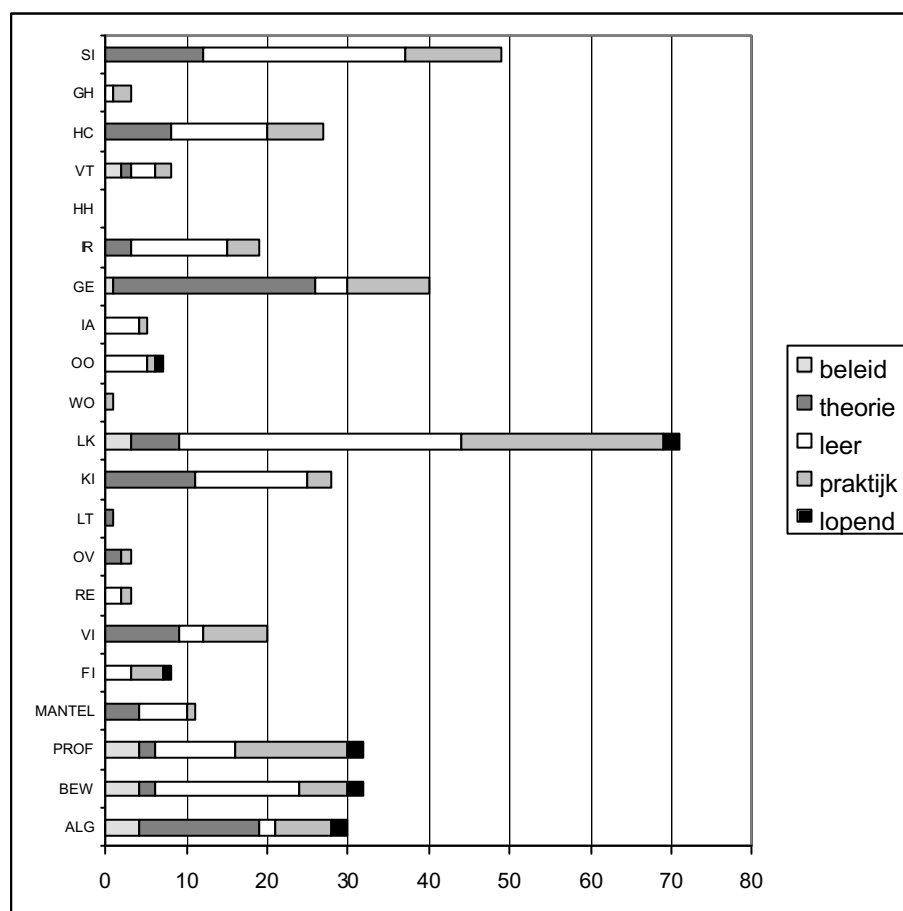
Noot: de categorieën: SI = seksuele identiteit, GH = gezin van herkomst, HC = holebicultuur, VT = vrijetijdsbesteding, HH = heterohuwelijk, IR = intieme relaties, GE = gezondheid, IA = inkomen & arbeid, OO = opleiding & onderwijs, WO = wonen, LK = leefklimaat, KI = kinderen, LT = (leef)tijd, OV = overlijden, RE = religie, VI = visie, FI = figuren & incidenten, MANTEL = mantelzorg, PROF = zorg door professionelen, BEW = bewegingswerk, ALG = algemeen basiswerk

Wat meteen opvalt in Figuur 2 is dat thema's zoals seksuele identiteit, de holebicultuur, de intieme relaties van holebi's, de gezondheidsproblemen die holebi's ondervinden, de sociaal-culturele belemmeringen of moeilijkheden en het thema kinderen, regelmatig beschreven en onderzocht worden. Hieruit worden dan doorgaans lessen getrokken ten aanzien van het professioneel handelen in de hulpverlening, het preventiewerk en de holebibeweging. Meer dan eens wordt er ook werk gemaakt van het uitschrijven van meer fundamentele standpuntbepalingen inzake homoseksualiteit (gecodeerd als 'visies'). Het valt op dat er rond verschillende thema's geen tot slechts zeer weinig publicaties verschenen. Het gezin van herkomst, gehuwde holebi's en hun heteropartners, de arbeids- en woonsituatie, (leef)tijd alsook het overlijden en de geloofsbeleving lijken weinig tot niet systematisch onderzochte en/of beschreven thema's inzake holebi's in Vlaanderen. Wetende dat het voor deze inventaris gehanteerde categorieënsysteem de verschillende levensdomeinen representeert waar holebi's te kampen hebben met hulpvragen (Baert, Cockx en Seghers, 2001), stemt dit ons inziens tot nadenken.

Figuur 2 zegt ons echter weinig in hoeverre de beschreven inhoudscategorieën nu werkelijk het onderwerp geweest zijn van systematisch onderzoek (beleidsgericht, meer theoriegericht, dan wel leeronderzoek). Figuur 3 biedt ons wel een antwoord op deze vraag.

Figuur 3. Aantal publicaties ondergebracht per categorie en naar type publicatie (polythetische classificatiestrategie, n=287)

Kijkend naar het type publicatie, kunnen we voor wat betreft de verschillende inhoudelijke categorieën de volgende globale tendensen (4) zien:

Beleidsgericht onderzoek

Het weinige beleidsgericht wetenschappelijk onderzoek richtte zich totnogtoe vooral tot de problematiek in zijn algemeenheid. Het onderzoek spitste zich daarbij tot nu toe voornamelijk toe op de hulpverlening ten aanzien van holebi's. In twee

---

onderzoeken werd er enerzijds meer in relatie tot de holebibeweging gekeken naar de structurele en culturele belemmeringen die holebi's ondervinden en anderzijds naar de vrijetijdsbesteding in holebi-sportverenigingen.

Theoriegericht onderzoek

Het theoriegericht wetenschappelijk onderzoek raakt veel meer domeinen aan dan het beleidsgericht wetenschappelijke onderzoek. Verschillende studies handelen over meerdere van de inhoudsdomeinen en zijn tegelijkertijd (zie onze polythetische classificatiestrategie) ook ondergebracht bij de categorie 'algemeen basiswerk'. Daarnaast zien we dat het theoriegericht onderzoek voornamelijk bezig is met de seksuele identiteit, de homocultuur, gezondheid en het welzijn van holebi's, kinderen en het ontwikkelen van visies rond het thema. Net die thema's die iedereen spontaan het meest associeert met homoseksualiteit. Toch zijn er ook bij het theoriegericht onderzoek nog blinde vlekken te bespeuren. Op de domeinen heterohuwelijk, inkomen en arbeid, opleiding en onderwijs, wonen, religie en theoretische analyses van kritische incidenten omtrent holebi's (zoals outing of discriminaties) registreerden we geen specifiek toegespitste publicaties.

Leeronderzoek in functie van het behalen van een diploma

Studenten, en hun promotoren, zijn met hun leeronderzoek op nagenoeg alle domeinen actief. Op verschillende van de domeinen is het aandeel van de studentenpublicaties steeds het grootste (zie eveneens (3)). Dit leeronderzoek handelt doorgaans vanuit één welbepaalde onderzoeksvraag die veelal gestuurd wordt vanuit één theoretisch denkkader.

Praktijkonderzoek

Ook praktijkpublicaties treffen we op nagenoeg alle domeinen aan. Net als bij de studentenpublicaties merken we dat afhankelijk van het domein, het relatieve aandeel sterk kan verschillen. Op het vlak van het 'gezin van herkomst' en op het vlak van 'wonen' zijn nagenoeg enkel praktijkpublicaties beschikbaar.

Lopende onderzoek

De weinige lopende onderzoeken richten zich meer vanuit een algemene interesse tot holebi's. Vaak beogen ze suggesties te formuleren inzake het professionele handelen ten aanzien van holebi's in diverse contexten: in het onderwijs, in de hulpverlening, de holebibeweging en de media.

2.4. Enkele conclusies op basis van het inventarisatieproject

We kunnen vaststellen dat er twee decennia geleden in Vlaanderen nauwelijks wetenschappelijk onderzoek rond holebi's en homoseksualiteit werd uitgevoerd. Noch op het vlak van het beleidsgericht wetenschappelijk onderzoek, noch op het vlak van het meer theoriegericht wetenschappelijk onderzoek werden projecten opgezet. Vrij recent zijn daarin veranderingen merkbaar. De weinige beleidsgerichte wetenschappelijke onderzoeken die er momenteel in Vlaanderen beschikbaar zijn

---

beperken zich tot op heden voornamelijk tot twee grote interessevelden: 1. een zicht krijgen op holebi's als aparte doelgroep voor sommige domeinen van het beleid en 2. een zicht krijgen op de welzijnsproblemen van holebi's. Het bestaande holebi-onderzoek is daarmee voornamelijk gefocust op holebi's in relatie tot hun hulpvragen, welzijnsproblemen en de rol die het welzijnswerk en de hulpverlening daarbij kan spelen. Holebi's dreigen door het achterwege blijven van onderzoek met betrekking tot andere levensdomeinen en kwesties, en ondanks de goed bedoelde onderzoeksinspanningen, echter nog méér geïmpacted te raken.

We stelden ook vast dat verschillende levensdomeinen van holebi's tot op heden nauwelijks het onderwerp geweest zijn van onderzoek. Inzake de levensdomeinen 'gezin van herkomst', 'vrijtijdsbesteding', 'heterohuwelijk', 'inkomen en arbeid', 'opleiding en onderwijs', 'wonen', '(leef)tijd', 'overlijden', 'religie' en 'figuren en incidenten' zijn er nauwelijks gegevens en inzichten uit Vlaams onderzoek beschikbaar. Wetende dat holebi's op elk van deze domeinen met heel wat hulpvragen kampen (Baert, Cockx en Seghers 2001, 2002), zijn er op deze domeinen zowel wat betreft het beleidsgericht als het meer theoriegericht wetenschappelijk onderzoek nog heel wat lacunes vast te stellen.

Vanaf de tweede helft van de jaren negentig is er in Vlaanderen wel een toename merkbaar voor wat betreft het onderzoek inzake homoseksualiteit. Vooral het leeronderzoek uitgevoerd door studenten in het kader van het behalen van een diploma kent sedertdien een explosieve toename. De thema's die in het studentenonderzoek behandeld worden getuigen van een rijke waaier aan onderzoeksinteresses. Het beleids- en theoriegericht wetenschappelijk onderzoek getuigt dan weer van een meer globale benadering van de leefwereld van holebi's en het thema homoseksualiteit. Zowel voor wat betreft het theoriegericht onderzoek, het leeronderzoek door studenten, als voor wat betreft praktijkpublicaties, verscheen er vanaf het jaar 2000 al meer dan één vijfde van wat er in het decennium daarvoor werd gepubliceerd. Hiermee lijkt alvast een trend gezet in Vlaanderen met betrekking tot onderzoek inzake holebi's en homoseksualiteit.

We stelden tijdens onze exploratie ook vast dat er in Vlaanderen slechts drie universitaire onderzoekscentra zijn waar de jongste jaren op een meer continue basis holebi-onderzoek verricht wordt (Vakgroep Sociologie Universiteit Gent, Ontwikkelings- en levensloopspsychologie Vrije Universiteit Brussel, Centrum voor Sociale Pedagogiek K.U.Leuven). Holebi-onderzoek vormt daar één van de onderzoeksthema's of -lijnen binnen de (sub)discipline van de betreffende centra. Verder konden we zien dat het theoriegericht holebi-onderzoek in Vlaanderen voornamelijk in een beperkt aantal onderzoeksdisciplines gesitueerd kan worden; met name in de sociologie, de psychologie en de pedagogiek. Sporadisch gebeurde er tot nog toe al wel eens onderzoek rond de thematiek vanuit andere disciplinaire invalshoeken (Wijsbegeerte, Geschiedenis, Rechten,...). Het viel ons daarbij ook op dat inter- en multidisciplinair, als ook interuniversitair onderzoek in Vlaanderen rond holebi's en homoseksualiteit tot op heden niet bestaat. Een aantal intenties van het vrij recent opgerichte Steunpunt Gelijkekansenbeleid stemmen wat dit betreft dan ook hoopvol (SGB 2002).

Tot slot en geïnspireerd door aanbevelingen om in de diverse (beroeps)opleidingen - alsook het onderzoek daaromtrent - homoseksualiteit meer onder de aandacht te brengen (zoals Sears 1992; Sang 1998; Baert, Cockx en Seghers 2001), kunnen we stellen dat er nu reeds in Vlaanderen niet veel, maar toch in aanzet voldoende, know-how aanwezig is om de opleidingen aan hogescholen en universiteiten daaromtrent te stofferen. De vraag is evenwel of en hoe dit dan vorm dient te en kan krijgen. Moet dit bijvoorbeeld rechtstreeks ingebouwd worden in de bestaande (sub)disciplinaire vakken, dan wel in thematische modules? We komen daar later op terug.

3. ONZE INVENTARIS ALS AANZET TOT VERDERE REFLECTIE

De tendensen die we uit bovenstaande beschrijving van het holebi-onderzoek in Vlaanderen konden afleiden, vormen hier de aanzet om verder na te denken over holebi-onderzoek in Vlaanderen. In een eerste subparagraaf (3.1) gaan we op zoek naar een aantal 'achterliggende' processen, waarden en opvattingen die werkzaam zijn wanneer we het willen hebben over onderzoek dat zich richt tot welbepaalde bevolkingscategorieën. Hiermee verruimen we onze focus naar studies omtrent verschillende identiteitengroepen. Vanuit onze onderzoekswerkzaamheden en in het kader van dit themanummer, is onze bespreking hierbij vooral toegespitst op holebi- en vrouwenstudies. In een tweede subparagraaf (3.2) staan we stil bij meer theoretische consideraties op het vlak van gender en seksualiteit. We bouwen hierop verder om in de laatste paragraaf van deze bijdrage dienaangaande een perspectief uit te tekenen inzake onderzoek en onderwijs.

3.1. Dynamieken en processen

Ons inventarisatieproject toont dus aan dat onderzoek omtrent holebi's en homoseksualiteit in Vlaanderen eerder schaars te noemen is, maar toch in opmars is. Op het vlak van het beleidsgericht wetenschappelijk onderzoek is er pas echt sprake van enig onderzoeksbeleid vanaf de tweede helft van de jaren negentig. Theoriegericht wetenschappelijk onderzoek inzake holebi's en homoseksualiteit op een meer continue basis ging in Vlaanderen een goede twee decennia gelden voorzichtig van start. Het is tot op heden verbonden met slechts enkele individuen die in de academische wereld werkzaam zijn (of waren). Bovendien betreft het 'enkele' disciplines die zich in de wetenschap bezig houden/hielden met holebi-onderzoek (sociologie, pedagogiek en psychologie). Er was bij onze registratie geen sprake van interdisciplinair en interuniversitair holebi-onderzoek. We konden ook geen enkele aanwijzing terugvinden van publicaties omtrent het systematisch- en planmatig integreren van de homoseksuele zijnsconditie in (beroeps)opleidingen; hetzij geïntegreerd in bestaande cursussen, hetzij in aparte opleidingsmodules. 'Holebistudies' bestaan in Vlaanderen dus niet.

Net zoals op dit moment voor holebi-onderzoek het geval is waren ook de vrouwenstudies bij aanvang weinig talrijk. Het onderzoek en onderwijs werd verricht door individuele wetenschappers vanuit verschillende disciplines die elkaar bovendien nauwelijks consulte(e)r(d)en. De toenemende aandacht voor beide interesses had (of heeft) dikwijls te maken met individuen die als pioniers aan de kar trekken. Maar vrouwenstudies staan in Vlaanderen - in vergelijking met holebi-studies - al veel verder wanneer we het hebben over hun structurele verankering in het 'wetenschappelijk bestel'. Een gelijkaardig inventarisatieproject, naar verschillende types van publicatie en naar inductief bekomen levensdomeinen vanuit de betrokken bevolkingsgroep zelf, bestaat er voor vrouwenstudies in Vlaanderen echter niet. Toch kunnen we stellen we dat het onderzoek naar vrouwen, de maatschappelijke positie van vrouwen, vrouwelijkheid en/of de wijze waarop dit ingebed zit in onze 'culturele waarnemingsschema's' ondertussen beschikt over enige (academische) legitimatie en relatief ver uitgedeind is over verschillende academische disciplines. Vrouwenstudies zijn in Vlaanderen - in vergelijking met wat wij konden vaststellen op het vlak van studies inzake homoseksualiteit - thematisch meer uitgewaaierd over meer verschillende disciplines (zie ondermeer IRMVU 1998 (5)), maar ook meer verschillende disciplines bekommeren zich ondertussen over vrouwen, vrouwelijkheid en ons denken daaromtrent; zowel elders als in Vlaanderen (zie o.a. Poldervaart e.a., 1991). Vrouwenstudies raakten bij ons ondertussen ook maatschappelijk gestructureerd in ondersteunende onderzoeks- en documentatiecentra, alsook in opleidingsmodules (keuzevak in licenties van K.U.Leuven, VUB, UG, postacademische interdisciplinaire GAS-opleiding aan de UA). Dit alles heeft ook gezorgd voor meer onderzoek en meer onderzoeksmiddelen. Vrouwenstudies staan - in vergelijking met holebistudies - op het vlak van hun institutionalisering op dit moment in Vlaanderen kennelijk een stap verder.

Niettegenstaande we er in Vlaanderen tot op heden niet al te veel van merken - maar wel internationaal - lijkt er met betrekking tot holebistudies een gelijkaardig proces aan de gang. Dit doet de vraag rijzen of er niet meer of andere gemeenschappelijkheden zijn tussen beide onderzoeksinteresses. De vraag naar gemeenschappelijkheden tussen beide interessedomeinen heeft ons inziens ook te maken met de wortels van beiden. Vrouwen- en holebistudies hebben gemeenschappelijk dat ze hun ontstaan en bestaan ontleen aan een reactie op dominante discoursen binnen de wetenschappelijke academie. Geïnspireerd door onder andere Wiegman (1997) kunnen we stellen dat hoezeer de wetenschappelijke academie ook claimt een waardenvrije ruimte plek te zijn, ze het niet blijkt te zijn. Het gestoeld zijn op een zogenaamde disciplinaire - en daardoor vermeende neutrale - organisatiestructuur, lijkt evenzeer aan tijdelijke constructies en machtsverhoudingen onderhevig. De wetenschappelijke academie is met andere woorden - net zoals de geanalyseerde en te analyseren systemen daarbuiten - een politieke arena. Diverse onderzoek(st)ers in vrouwen- zowel als in holebistudies rapporteren daar meermaals over en wijzen op de moeilijkheden die dat met zich meebrengt voor zowel de individuele onderzoekers als de kennisontwikkeling in het algemeen (bijvoorbeeld Honeychurch 1996; Seidman 1996; Stalker, 1996; Britzman 1995; Wiegman 1997). Het lijkt er op dat individuele onderzoekers die zich inlaten met vrouwen- of holebistudies, voortdurend het hoofd boven het water dienen te houden door onder

---

meer bij de overheid en de academische wereld onderzoeksmiddelen én bestaansrecht te bepleiten.

Maar het gaat volgens Wiegman (1997) ook nog over andere en dieperliggende processen en waarden die in het spel zijn. De wetenschappelijke academie is ook die arena waarin een welbepaald normatief subjectconcept (zowel inzake de opleiding, als wat betreft het onderzoek) voortdurend gerepresenteerd en geactualiseerd wordt. Het dominante, door de wetenschappelijke academie voorgespiegelde subjectbegrip betreft daarbij vaak een contemplatief, kritisch, rationeel, a-seksueel en geslachtloos subjectbegrip. Daarenboven wijzen verschillende auteurs ons er op dat in concrete dagelijkse praktijk meer en meer verwacht wordt dat mensen hun eigen identiteit zelf weten te construeren (Beck 1986; Alheit 1995; Stroobants, 2001). Intrinsiek kan dit wel positief zijn, maar de keerzijde van de medaille is dat individuen tegelijkertijd voor hun slagen en falen ook meer en meer verantwoordelijk gesteld worden zonder dat daarbij rekening gehouden wordt met collectieve verantwoordelijkheden en billijke kansen voor iedereen. Onderzoeker(st)ers die zich inlaten met de maatschappelijke positie van vrouwen en holebi's trachten dikwijls dit eenzijdige subjectbegrip vanuit hun bevindingen voortdurend aan te vullen, bij te stellen of te bekritisieren. Ook dit hebben ze gemeenschappelijk en vaak zijn ze samen met andere onderzoekers (zoals bijvoorbeeld de sociaal-cultureel antropologen) voorvechters van een paradigma van pluriformiteit en diversiteit.

Internationaal hebben vrouwenstudies, maar ook holebistudies - zij het later - een plaats trachten te vinden in deze wetenschappelijke academie (Hekma en van der Meer 1992, Wiegman 1997). In Vlaanderen lijkt deze ontwikkeling pas de laatste decennia op gang gekomen. Soms slaagden ze daarin, soms ook niet. Internationaal werden lesbische en homostudies daarbij vaak ook gelieerd aan de reeds eerder opgerichte centra en afdelingen inzake vrouwenstudies. Maar op het vlak van deze gemeenschappelijke praktijken is er toch enige voorzichtigheid geboden. Zowel in Nederland, Amerika, Duitsland,... leidde dit tot de oprichting van diverse op identiteiten gebaseerde disciplinaire formaties binnen de wetenschappelijke academie. Velen hoopten daarbij een tegengewicht te kunnen bieden tegen de mythe van de academische neutraliteit en het hoger vermelde normatieve subjectbegrip. Deze op identiteit gebaseerde onderzoekscentra en de daarbij horende studierichtingen (en we denken dan voor het buitenland aan o.a. vrouwenstudies, etnische studies, Gay, Lesbian, Bisexual and Transgender (GLBT)-studies werden echter vaak net door de gangbare academische rationaliteiten verleid - ondanks hun welgemeende ideologische vooronderstellingen - om de bestudeerde of te bestuderen identiteiten te verpakken als een blok kennis die als een speciaal product ontworpen en aangeboden werd voor de overheid of voor individuele studenten. Ze wekken/wekten zo - gewild of ongewild - de indruk dat er zoiets zou bestaan als vaste identiteitsconstructies die volledig gekend kunnen worden. Het zou gaan om identiteitsconstructies waarvan men los van het eigen bestaan kennis kan van nemen en die mensen autonoom te construeren hebben willen ze nog meetellen. Wiegman stelt dan ook dat met de oprichting van op specifieke identiteiten toegepaste curricula, het door de markt gedicteerde consumentisme rond de eigen identiteit wordt doorgetrokken tot op het niveau van de academie. De inspanningen van de diverse betrokkenen kunnen dan

---

wel goed bedoeld zijn, het is maar de vraag of met een dergelijke institutionalisering van 'aparte' vrouwen-, etnische en holebistudies - zowel op het vlak van onderzoek als onderwijs - ook de 'verdedigers' van deze groepen binnen de academie niet bewerkstelligen wat ze zelf vaak bekritisieren.

3.2. Broers en ... of zussen ondertussen?

Het is bekend dat - zowel in Vlaanderen als internationaal - vanaf het ontstaan van de vrouwenbeweging lesbiennes een belangrijke rol speelden in deze beweging. Daar wordt doorgaans niks tot weinig over geschreven (Meulenbelt 1998) en ook dat spreekt op zich al boekdelen. Toen de Vlaamse vrouwenbeweging een ruimer maatschappelijk draagvlak zocht, diende ze bij gebrek aan overheidssteun aansluiting te zoeken bij de traditionele zuilenorganisaties. De Vlaamse vrouwenbeweging leek vanaf dat moment de lesbiennes liever kwijt dan rijk (Duyvendak 1994: 64-65; van Mechelen 1979: 153). Zowel in Vlaanderen als internationaal, is de solidariteit van de heterofeministes met lesbische vrouwen nooit vanzelfsprekend geweest. Dit geldt trouwens voor eender welke totnogtoe bestaande emancipatiebeweging in Vlaanderen. De vrees om als lesbisch of als 'onterecht' homoseksueel aanzien te worden zat (en zit nog steeds) diep ingebakken in elk van ons (zie daarvoor o.a. de heldere analyse en volgens ons nog steeds werkzame processen omtrent homofobie, beschreven door Weinberg in 1973). In tegenstelling tot sommige andere landen (zie bijvoorbeeld Costera-Meijer e.a. 1991; Butler 2000; Jasoge 1996), is er bij ons weten in Vlaanderen ook nooit een lesbisch-feministische theoretische stroming ontwikkeld. Ooit situeerden vrouwen zich - en misschien nog steeds in Vlaanderen - in een 'abjecte' zone; inzake homoseksualiteit en holebistudies is dit zeker nog het geval. Vrouwenstudies en holebistudies hebben in Vlaanderen nooit veel met elkaar van doen gehad. Tot op heden zijn er bij ons weten ook nooit veel kansen geboden om zich als dusdanig te ontwikkelen.

Ondertussen is de context grondig veranderd. Homoseksualiteit en holebi's zijn tegenwoordig immers 'in' (Tytgat en Cockx 1999). Oók met holebi-onderzoek valt er wat te rapen, wat te verdienen zo lijkt het wel. Dat is een eerste gegeven. Het tweede gegeven is dat het nooit helemaal tot een schisma gekomen tussen de vrouwen- en lesbiennebeweging. Op een dergelijk maatschappelijk draagvlak hebben de mannelijke homoseksuelen in Vlaanderen zich nooit of zelden kunnen bewegen. Ze moesten (of wilden) het allemaal zelf doen. Voor de holebibeweging is het vandaag de dag vaak nog steeds een moeilijke keuze: gaat het over de maatschappelijke breuklijn omtrent man-vrouw, dan wel over die omtrent hetero-homo? In hoeverre is het immers mogelijk een "holebi"-beweging uit te bouwen, waar mannelijkheid, vrouwelijkheid, hetero, homo - en biseksualiteit hun plaats in dienen te krijgen om zo de doelgroep te bereiken en/of de nodige maatschappelijke acties en veranderingen mogelijk te maken? Misschien kan grensoverschrijdend onderzoek hierbij helpen.

Het derde gegeven betreft de uitbreiding van vrouwen- naar genderstudies. In Vlaanderen, maar ook internationaal zijn vrouwenstudies zich recent meer en meer gaan presenteren onder de noemer van genderstudies. De vraag rijst of aan die

terechte verruiming voldoende inhoud kan worden gegeven. Theoretisch gezien verwijst het concept 'gender' immers niet enkel naar vrouwen of vrouwenonderzoek. Gender, genderstudies en de bijbehorende genderopleidingen zouden veeleer van doen moeten hebben met mannen en mannelijkheid. Dikwijls valt dit laatste buiten de focus. Bij genderstudies gaat het in se immers over onderzoek omtrent de sociale constructies inzake mannelijkheid en vrouwelijkheid in de samenleving en hoe deze op het persoonlijke, maar ook het maatschappelijk-structurele vlak geproduceerd en gereproduceerd worden. Internationaal maakten vrij recent ook de homo- en lesbische studies een gelijkaardige uitbreiding van het gezichtsveld door. Dit gebeurde met de opkomst van wat genoemd wordt de 'Queer Theory'. Queer Theory - weliswaar een verzamelnaam voor verschillende strekkingen en dus geen coherent theoretisch model als dusdanig - verlegde ondermeer het debat van de studie over homoseksualiteit, homo's en lesbiennes, naar de werkzaamheid van het binaire homo/hetero stelsel; van een exclusieve interesse voor homoseksualiteit naar die omtrent heteroseksualiteit als sociaal en politiek organisatieprincipe en van de studie over een minderheid naar die van het begrijpen van het statuut van kennis, verschillen en diversiteit in ons samenleven (Seidman 1996; Britzman 1995; Jagose 1996). Meer en meer wordt bij beide uitbreidingen van de interessedomeneinen, duidelijk dat bij studies omtrent gender ook de seksuele identiteit en de maatschappelijke dichotomie homo-hetero - kortom seksualiteit - in het geding zijn en omgekeerd. Voor Ingraham (1997) zijn deze ontwikkelingen de aanleiding om niet meer te spreken over gender, maar om het voortaan steeds te hebben over 'heterogender' als theoretisch concept. Ze schrijft: "*Gender, or what I would call 'heterogenders' is the asymmetrical stratification of the sexes in relation to the historically varying institutions of patriarchal heterosexuality. Reframing gender as heterogender foregrounds the relation between heterosexuality and gender. Heterogender confronts the equation of heterosexuality with the natural and of gender with the cultural, and suggests that both are socially constructed, open to other configurations (not only opposites and binary), and open to change*" (Ingraham 1997: 169).

Meer nog dan in de (h)erkenning van de hiervoor reeds opgesomde gemeenschappelijkheden omtrent de praktijken van vrouwen- en holebistudies zijn er dus ook op het meer conceptuele vlak argumenten aan te dragen om beide studiedomeinen *niet* al te strikt van elkaar te scheiden. Het blijkt dat zowel verschillende sociale categorieën zoals scholingsgraad, inkomen, geslacht en etnie, inadequate categorieën zijn om als raamwerk te dienen om het gegeven van de seksuele identiteitsbeleving van individuen volledig te kunnen beschrijven, te duiden of te begrijpen. Ook het omgekeerde is het geval. Identiteitsconfiguraties trachten te beschrijven of te begrijpen op basis van een strikt binair homo-hetero schema lijkt niet meer te volstaan. Specifiek voor wat betreft 'gender' en 'seksuele identiteit' is het werk van Butler (2000) zeer inspirerend op het vlak van de conceptuele samenhang tussen beide interesses. De controversiële radicaal-constructivistische theoretica en filosofe Judith Butler verdedigt in verschillende van haar geschriften de onzin van een opsplitsing tussen gender en sekse. Het sekse-genderonderscheid is volgens Butler schijn. Sekse is in Butlers visie geen vooraf natuurlijk gegeven. Sekse is altijd gender geweest. Om dit te argumenteren gaat ze daarvoor via het lichaam. Ze ontkent niet dat mannen en vrouwen verschillende lichamen hebben, maar gaat op

---

zoek naar de fundamenteën van de normatieve praktijken die gangbaar zijn in het sociale leven. Deze praktijken maken dat biologische verschillen niet neutraal zijn. Wat wij doorgaans de (natuurlijke) sekse noemen, is volgens Butler evenzeer het product van sociale normen en machtsstructuren. Dit gebeurt via de taal. De taal materialiseert zich in verschillende praktijken. Zo ook krijgen de seksuele identiteitscategorieën vorm. Let wel: in Butlers visie zijn het niet de culturele constructies zoals gender en seksuele identiteit die in een lichaam 'ingeschreven' worden, maar is eerder het omgekeerde het geval. Doorheen geritualiseerde handelingen, gebaren, houdingen, geschreven en gesproken teksten, enzovoort worden de bestaande normen omtrent man- en vrouw-zijn, alsook omtrent sekse, geproduceerd en gereproduceerd. In essentie gaat het bij deze normen volgens Butler over een heteroseksuele norm. Het zijn de aan- en herhaling van normen omtrent gender en seksualiteit die het man- en vrouw-zijn - niet in ontologische, maar epistemologische zin - voortbrengen. Man- en vrouw-woorden is volgens haar bovendien onlosmakelijk verbonden met het heteroseksueel-woorden en het heteroseksueel-woorden is maar mogelijk via de verwerping of uitsluiting van homoseksualiteit. Ze argumenteert dit uitvoerig vanuit de psychoanalyse en diverse taalhandelingstheorieën. Butler maakt duidelijk dat seksuele identiteit - of seksualiteit volgens haar - en gender niet strikt van elkaar te scheiden zijn. Zowel gender als seksualiteit zijn in haar visie performatieve categorieën. Gender en seksualiteit zijn iets wat men doet in plaats van iets dat men al op voorhand is. Ook het denken en het spreken over beide begrippen of categorieën vertoont dus gemeenschappelijkheden. De processen van in- en uitsluiting om iemand of iets te zijn, van lichamen die meetellen of niet (cf. Butlers "Bodies that matter" 1993 in Butler 2000), voltrekken zich niet enkel op het individuele vlak, maar ook op het vlak van de politiek en dat van de wetenschappelijke academie. Ook hier delen vrouwen- en holebistudies een gemeenschappelijkheid. Beide studie-interesses hebben bovendien gemeenschappelijk dat ze een welbepaalde identiteitsgroep bestuderen en trachten voor het voetlicht plaatsen, terwijl ze tegelijkertijd de conceptualisering en de maatschappelijke vormgeving daaromtrent problematiseren en voortdurend ter discussie stellen (Hekma & van der Meer, 1992). Men kan daaruit concluderen dat vrouwen- en holebistudies op het conceptuele vlak meer gemeen hebben dan op het eerste gezicht zou lijken.

4. EEN MOGELIJK PERSPECTIEF

De opkomst van de vrouwenstudies in het kielzog van de vrouwenbeweging en haar doorgroeien naar een genderbenadering gingen en gaan niet onopgemerkt voorbij. Zo ook is er sprake van een emancipatiebeweging van holebi's dewelke ook gepaard blijkt te gaan met een toenemende belangstelling op het vlak van onderzoek. Niet alleen op het vlak van de eerder geringe onderzoeksmogelijkheden, maar ook op het vlak van de achterliggende processen, waarden en opvattingen met betrekking tot de onderzoekspraktijken (en de bijbehorende academische opleidingen) hebben

vrouwen- en holebistudies meer dan één kenmerk gemeen. De wetenschappelijke academie als politieke arena en het daar gehanteerde normatieve subjectbegrip, zijn daar niet het minste verantwoordelijk voor. Daarnaast is ook op het vlak van de theorie-ontwikkeling sprake van gemeenschappelijkheden.

Verschillende van de eerder bedoelde internationale, op identiteiten gebaseerde, onderzoekscentra zijn ondertussen ook weer opgedoekt, staan onder zware druk of gaan op in grotere gehelen. Als we de internationale ontwikkelingen bekijken, schakelden deze identiteitgebaseerde onderzoekscentra zich meermaals in in het door het door de wetenschappelijke academie gedicteerde en het maatschappelijk gangbare subjectbegrip, met alle slingerbewegingen en moeilijkheden vandien. We kunnen stellen dat vrouwen- en holebistudies ook internationaal balanceren op een dunne koord. Het komt er volgens ons op aan uit dit alles daar voor Vlaanderen de nodige lessen uit te trekken. De vraag die ons bezighoudt is dan ook of er wel 'aparte' onderzoeksstructuren en zogeheten studies moeten uitgebouwd worden?

De opkomst van beide onderzoeksinteresses heeft echter ruimere maatschappelijke wortels dan die van een bewegingslogica of een academische rationaliteit. De wortels van beide onderzoeksinteresses vinden hun legitimatie ook in de dagelijkse praktijken van mensen die hun leven vorm geven en zich bewegen op een veld van "genderposibilities" (Van der Haak 1998). Dit heeft zowel te maken met mannelijk- én vrouwelijkheid als met hetero én homoseksualiteit. We gaven aan dat er ook op het theoretisch-conceptuele vlak argumenten aan te dragen zijn om de maatschappelijk geconstrueerde dichotomieën van man-vrouw en hetero-homo meer 'symbiotisch' te bestuderen vanuit de wetenschappelijke academie. Beide onderzoeksinteresses zouden elkaar dus kunnen vinden in - wat we kunnen noemen - "queered genderstudies". We formuleren daaromtrent hierna vier aandachtspunten vanuit twee invalshoeken:

Vanuit een doelgroepenlogica:

- Ook al hebben vrouwen- en holebistudies gemeenschappelijke wortels en is het zinvol daaromtrent verder onderzoek te verrichten, het is even belangrijk om onderzoek op te zetten rond de maatschappelijke positie en de dagelijkse praktijken van zowel holebi's, vrouwen als mannen elk afzonderlijk. Noch het meer empirisch onderzoek, noch het meer theoretisch en fundamenteel onderzoek zijn daarbij overbodig. Beide types van onderzoek zijn evenwaardig en dienen te kunnen rekenen op de best mogelijke omstandigheden om wetenschappelijke en maatschappelijk relevante inzichten te genereren.
- Gezien de verspreiding van de deskundigheid binnen de verschillende Vlaamse universiteiten op het vlak van vrouwen- en holebistudies dient er werk gemaakt te worden van interuniversitaire samenwerkingsverbanden die tegelijk discipline-overstijgend zijn. Een dergelijke samenwerking dient vanuit verschillende beleidsinstanties (vanuit de 'academie' én vanuit de overheid) gestimuleerd, maar ook gehonoreerd te worden.

Vanuit de bestaande disciplinaire logica:

- Zowel in de Vlaamse wetenschappelijke 'academies' als vanuit het Vlaams overheidsbeleid dienen ruimtes gewaarborgd te worden om de mogelijkheden tot

---

wetenschappelijk onderzoek omtrent de identiteitenpolitiek(en) van individuen en groepen verder te verkennen. Hierbij dienen onderzoekers ruimere kansen te krijgen om vanuit hun respectievelijke disciplines bijdragen te leveren tot de kennisontwikkeling inzake (homo)seksualiteit en gender. Er dient zich in Vlaanderen de noodzaak aan om meer accuraat na te gaan hoe de sociale constructies omtrent gender- en (homo)seksualiteit kunnen samengaan in eender welke discipline, in eender welk onderzoek en eender welke academische opleiding.

- Het lijkt meer dan de moeite waard om op zoek te gaan naar een ander subjectbegrip dan het op dit moment in de academie en de samenleving gangbare. Dit moet toelaten om in de wetenschappelijke academie vorm te geven aan 'ander' onderzoek en meer algemeen vormende opleidingen (cf. *universitas humanae gedachte*). In zowel de reeds vergaarde inzichten vanuit de vrouwen- en genderstudies als de GLBT- en Queer-studies liggen hiertoe verschillende richtingaanwijzers. Het ontbreekt op dit moment aan een gezamenlijke gelegitimeerde en coherente visie omtrent een dergelijk subjectbegrip en hoe dit dan vertaald kan worden in de concrete onderzoekspraktijken en in de academische opleidingen.

5. BESLUIT

In deze bijdrage koppelden we de actuele stand van zaken omtrent holebi-onderzoek in Vlaanderen aan de vraag wat onderzoek inzake holebi's te maken heeft met vrouwenstudies en wat holebi-onderzoek kan bijdragen tot de meer recente genderstudies. We deden dit in verschillende stappen. Allereerst inventariseerden we wat er reeds bestaat in Vlaanderen op het vlak van publicaties inzake holebi-onderzoek. Holebi-onderzoek in Vlaanderen blijkt eerder schaars en gebeurt tot op heden op een weinig systematische manier. Het is vooral op welzijnsproblemen gericht, gebeurt vanuit slechts enkele onderzoekscentra en een beperkt aantal disciplines. We gingen vervolgens op zoek naar een aantal achterliggende processen, waarden en opvattingen die werkzaam zijn wanneer we het hebben over onderzoek dat zich richt tot welbepaalde identiteitengroepen (actionisme, problematisering van de onderzochte groep, illusie van vaste identiteitsconstructies). Zo kwamen we een aantal processen op het spoor die doorwerken in de dagelijkse praktijk waarin onderzoekers (en opleiders) functioneren in het algemeen (een eenzijdig subjectbegrip, de neutraliteitsclaim, fragmentatie van het bestaan, consumentisme, enzovoort). Op basis daarvan ontwikkelden we de aanzet voor een visie omtrent toekomstige 'queered genderstudies' in Vlaanderen. Eén van onze conclusies is daarnaast ook dat er voorzichtig dient omgesprongen te worden met de institutionalisering van studies (onderzoek én opleiding) rond identiteitengroepen. Of holebi-onderzoek in Vlaanderen nog verdere en eigen stappen moet doorlopen en zich alsnog apart dient te profileren, dan wel in een (ver)ruim(d)e genderbenadering kan gedijen is zowel een conceptuele als een maatschappelijk-politieke aangelegenheid.

Het is onze overtuiging dat niet het onderzoek omtrent deze of gene identiteitengroep de ambitie van de wetenschappelijke academie dient te zijn, maar wel het genereren en het toeleveren van inzichten (pure-sang of in temen van handelingsmodellen) die erop gericht zijn het samenleven beter te begrijpen én voor iedereen beter te maken. Onderzoek omtrent één welbepaalde identiteitengroep kan daar uiteraard een belangrijke bijdrage toe leveren. De belangrijkheid van een dergelijke bijdrage kan zowel bestaan uit het aanleveren van meer en betere exemplarische kennis (kennis met betrekking tot die welbepaalde identiteitengroep), als uit het aanleveren van inzichten omtrent de uitgangspunten die aan onze kennisontwikkeling en -disseminatie voorafgaan (vanuit die welbepaalde identiteitengroep met betrekking tot de grondslagen van ons weten en kennen). Het kan bijgevolg evenzeer maatschappelijk én wetenschappelijk belangrijk zijn meer transversaal over verschillende identiteitengroepen heen de aandacht toe te spitsen op bepaalde thema's of rode draden die door de verschillende onderzoeken omtrent identiteitengroepen lopen.

Dit alles wil evenwel niet noodzakelijk zeggen dat er daartoe 'aparte' geïnstitutionaliseerde onderzoeksinstituten moeten zijn. Er kan ook nu al in het huidige onderzoek, de komende onderzoeksoproepen en de reeds bestaande opleidingen meer rekening gehouden worden 1) met de diversiteit aan levensstijlen en leefvormen die zich in onze samenleving aftekenen, én 2) met de gevolgen daarvan voor de actuele (geëigende) opvattingen omtrent kennis, kennisontwikkeling en -verspreiding. Onderzoek rond seksuele en genderidentiteiten alsook de aandacht daarvoor binnen bestaande opleidingen, worden daarmee een voor iedereen gedeelde en te delen verantwoordelijkheid. Het betreft een gedeelde verantwoordelijkheid tussen theorie en praktijk, tussen de verschillende disciplines, maar ook tussen de diverse academische verantwoordelijken. Mannelijk- en vrouwelijkheid, homo-, hetero en biseksualiteit (maar ook andere identiteitengroepen) dienen niet enkel 'getolereerd' te worden of - in termen van Butler - bestudeerd te worden vanuit de 'abjecte zone' waarin ze zich maatschappelijk bevinden, maar 'actief', als evenwaardig en evident opgenomen te worden in eender welk onderzoek en eender welke opleiding. De vraag blijft evenwel hoe dit dan wel het best gegarandeerd kan worden? Kijkend naar de buitenlandse ontwikkelingen, rekening houdend met een aantal evoluties in de theorievorming en daar de lessen uit trekkend voor Vlaanderen, stellen we: een disciplinaire en een (inter)universitaire samenwerking lijkt ons daartoe het meest aangewezen. Dit is een stelling ter discussie; goed wetende dat ook dit binnen de ruimere Vlaamse wetenschappelijke academie geen 'neutrale' aangelegenheid zal en kan zijn.

VOETNOTEN

- (1) Wie meer gedetailleerde informatie wenst over de gevolgde onderzoeksweg, de uitgebreide inventaris of de door ons aanbevolen onderzoekspistes inzake (toekomstig) holebi-onderzoek in Vlaanderen, verwijzen we naar: Baert & Cockx (2002).

-
- (2) We hanteerden de volgende rubricering:
- Beschikbaar als publicatie*
- Beleidsgericht wetenschappelijk onderzoek = onderzoek met de overheid als opdrachtgever of onder auspiciën van de overheid, in functie van het genereren van empirische beleidsrelevante kennis en daarmee samengaande beleidsaanbevelingen
  - Theoriegericht wetenschappelijk onderzoek = theorievormend en -ontwikkellend onderzoek vanuit wetenschappelijke instellingen in functie van het genereren van empirische kennis en theoretische inzichten en concepten
  - Eindverhandelingen en stage- of projectrapporten = leeronderzoek uitgevoerd door studenten in het kader van het behalen van hun diploma
  - Praktijkpublicaties = publiekspelingen, lezersenquêtes, populariserende artikelen betreffende wetenschappelijke inzichten, alsook niet theoriegestuurde verzamelde inzichten en empirische gegevens
  - Educatief materiaal = vormingspakketten en informatiebrochures.
- Binnenkort te verwachten publicaties*
- Lopend beleidsgericht en theoriegericht wetenschappelijk onderzoek.
- (3) Dit is evenwel een meervoudig interpreteerbaar gegeven. We konden bij het bestuderen van de verschillende publicaties vaststellen dat een leeronderzoek door de bande naar omvang, naar eigenstandigheid en originaliteit beperkter is dan een beleids- of theoriegericht onderzoeksproject dat gefinancierd wordt door een onderzoeksfonds of een opdrachtgever zoals de overheid. Tegelijk worden de onderwerpen en de opdrachten voor leeronderzoek door studenten vaak gegeven door promotoren of begeleiders die vanuit hun onderzoekslijn en lopend onderzoek opereren. Tegelijk zal de persoonlijke belangstelling van studenten en hun eigen initiatief om op het gebied van homoseksualiteit onderzoek op te zetten het aandeel en de toename van het leeronderzoek gedeeltelijk verklaren. Bovendien is het goed mogelijk dat deze toename te verklaren is door een stijgend aantal studenten of een stijging van publicaties omtrent - eender welk onderzoek - in Vlaanderen in het algemeen. Op basis van deze beperkte beschrijvende studie, was het evenwel niet de bedoeling hierover uitsluitel over geven.
- (4) Wie geïnteresseerd is in de meer inhoudelijke tendensen per inhoudsdomen en de door ons geformuleerde suggesties omtrent toekomstig onderzoek in functie van gelijke kansen voor holebi's verwijzen we opnieuw naar Baert & Cockx (2002).
- (5) Ook al betreft het hier een beperkte inventarisatiestudie vanuit de K.U.Leuven, daaruit alleen al blijkt dat studies omtrent vrouwen, vrouwelijkheid en de desbetreffende culturele waarnemingschema's, over meer disciplines uitgewaaid zijn dan wij konden vaststellen met betrekking tot het onderzoek omtrent holebi's en homoseksualiteit in Vlaanderen.

BIBLIOGRAFIE

- Alheit, P. (1995), Biographical learning. Theoretical outlining, challenges and contradictions of a new approach in adult education, in P. Alheit, e.a. (Eds.), *The biographical approach in European adult education*. Wien: Verband Wiener Volksbildung.
- Baert, H. & F. Cockx (2002), *Expertenraport. Holebi's en gelijke kansen(beleid). Verslag van een zoektocht naar toekomstige onderzoekspistes*. Antwerpen/K.U.Leuven: Steunpunt Gelijkekansenbeleid/Centrum voor Sociale Pedagogiek.
- Baert, H., F. Cockx & A. Seghers (2001), *Hulpvragen van holebi's. Een biografische verkenning en leefwereldanalyse bij holebi's als bijdrage tot de rolinvulling van het Algemeen Welzijnswerk. Originele versie met bijlagen*. Brussel/K.U.Leuven: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Gelijke Kansen in Vlaanderen/Centrum voor Sociale Pedagogiek.
- Baert, H., F. Cockx & A. Seghers (2002), *Hulpvragen van holebi's*. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Gelijke Kansen in Vlaanderen.
- Butler, J. (2000), *Genderturbulentie* [Halsema, A. & M. Wimink (eds.); vertaling door: van der Burg, I. & N. Helsloot]. Amsterdam: Boom/Parrèsia.
- Britzman, D. (1995), Is there a queer pedagogy? Or stop reading straight, *Educational Theory*, 45(2), 151-165.
- Cockx, F. & W. Leirman (1994), Kengetallen en het sociaal-cultureel werk, in J. Goubin. (Red.). *Werken aan uitdagingen. Overzicht van het VCVO-project Nieuwe Uitdagingen voor het Sociaal-Cultureel Werk*. Brussel: Vlaams Centrum voor Volksontwikkeling.
- Cockx, F. (1993), *Vormingsinhouden vandaag. Een exploratieve en beschrijvende studie van het sociaal-cultureel vormingswerk* (niet gepubliceerde licentiaatsverhandeling). K.U.Leuven: Afdeling Sociale Pedagogiek en Gezinspedagogiek.
- Cockx, F. (1994), Cijfers over vormingsinhouden vandaag, *Gids Sociaal-Cultureel en Educatief Werk* (december, afl. 9). Zaventem: Kluwer Editorial.
- Cockx, F. (1998a), *Over levenspolitiek en leren. Een case-study over de betekenis van biografisch leren van homoseksuelen voor de volwassenenvorming* (niet gepubliceerde doctoraatsprojectnota). K.U.Leuven: Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen.
- Cockx, F. (2000), Gegevensregistratie en verenigingswerk. In het zog van de zorg voor kwaliteit, *Vorming*, 15(5), 315-342.
- Cockx, F. & P. Tytgat (2000), *Holebi's in beweging. Praten over homoseksualiteit in onderwijs en vormingswerk*. Leuven: Acco.
- Costera-Meijer, I., J. Duyvendak & M. van Kerkhof (eds.) (1991), *Over normaal gesproken. Hedendaagse homopolitiek*. Amsterdam: Schorer.
- Duyvendak, J. (ed.) (1994), *De verzuiling van de homobeweging*. Amsterdam: Sua.
- Galesloot, H. & T. Sandfort (2000), Het overstijgen van grenzen. Een debat over de perspectieven van homo-/lesbische studies en vrouwenstudies, *Tijdschrift voor Genderstudies*, 3(1), 5-16.

-
- Hekma, G. & T. van der Meer (1992), Gay and Lesbian Studies in the Netherlands, *Journal of Homosexuality* [special issue on Gay and Lesbian Studies], 24(1/2), 125-136.
- Honeychurch, K. (1996), Researching dissident subjectivities: queering the grounds of theory and practice, *Harvard Educational Review*, 66(2), 339-354.
- Ingraham, C. (1997), The heterosexual imaginary: feminist sociology and theories of gender, pp. 168-193, in S. Seidman (eds.), *Queer theory/sociology*. Massachusetts/Oxford: Blackwell Publishers.
- IRMVU (1998), *Initiatieven op het vlak van genderstudies aan de K.U.Leuven*. K.U.Leuven: Interfacultaire Raad Man-Vrouw-Universiteit.
- Janssens, J. (1988), *Ogen doen onderzoek*. Lisse: Zwets & Zeitlinger BV.
- Jasoge, A. (1996), *Queer theory. An introduction*. NY: New York University Press.
- Jong, A. de, & W. van den Brink (1986), Ontwikkelingen in de psychiatrische classificatie: voorstel tot een prototypische kernclassificatie, *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 28(8), 426-442.
- Lisch, R. & J. Kritz (1978), *Grundlagen und Modelle der Inhaltsanalyse*. München: Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH.
- Melief, W. (Ed.) (1979), *Doelen stellen en evalueren: een handleiding tot het gebruik van de Goal Attainment Scaling*. Alphen aan den Rijn/Brussel: Samson Uitgeverij.
- Meulenbelt, A. (1998), Bron van eenzaamheid of saamhorigheid? Over seksualiteiten en identiteiten van vrouwen die zich lesbisch noemen, pp. 13-31 in Veenker, J. (ed.), *Roze tijden. Kansen en risico's voor de lesbische en homobeweging*. Amsterdam: Schorer Boeken.
- Mostien, E. (2000), *Vormingswerk in holebiverenigingen. Verkennend onderzoek naar de opvattingen, visies en functies bij lokale verantwoordelijken* (niet gepubliceerde verhandeling). K.U.Leuven: Afdeling Sociale Pedagogiek en Gezinspedagogiek.
- Poldervaart, S (1991), *Vrouwenstudies. Een inleiding*. Nijmegen: SUN.
- Sang, B. (1989), New directions in lesbian research, theory and education, *Journal Of Counseling & Development*, September/October 68, 92-96.
- SGKB, (2002), *Steunpunt Gelijke Kansenbeleid. Infomap*. Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid (<http://www.steunpuntgelijkekansen.be/>).
- Sears, J. (1992), Researching the other/searching for self: qualitative research on [homo]sexuality in education, *Theory Into Practice*, XXXI(2), 147-156.
- Seidman, S. (Ed.) (1996), *Queer theory/sociology*. Massachusetts/Oxford: Blackwell Publishers.
- Stalker, J. (1996), Women and adult education: rethinking androcentric research, *Adult Education Quarterly*, 46(2), 98-113.
- Spooren, P. (2001), *Een kwantitatieve analyse van vragenlijsten afgenomen bij 115 holebi's: verenigingen en welzijnswerk hand in hand?* (niet gepubliceerd stagerapport o.l.v. Prof. dr. H. Baert, F. Cockx & Prof. dr. P. Onghena). K.U.Leuven: Centrum voor Sociale Pedagogiek.
- Stroobants, V. (2001), *Baanbrekend leren. Een levenswerk. Een biografisch onderzoek naar het leren, leven en werken van vrouwen* (Niet gepubliceerd proefschrift). K.U.Leuven: Afdeling Sociale Pedagogiek en Gezinspedagogiek.

- Tytgat, P. & F. Cockx (1999), Homoseksualiteit is 'in'!, *Sociaal Journaal*, april(1), 18-25.
- Van Lenning, A. (2000), Maakbaarheid van sekse. Het lichaam als constructie, *Tijdschrift voor Genderstudies*, 3(1), 17-27.
- Van der Haak, N. (1998), *Genderdifference and genderpossibility* (paper gepresenteerd op the International Conference in Gay and Lesbian Studies: "Queer Games? Theories, Politics, Sports" 29-31 July). Amsterdam.
- Van Mechelen, R. (1979), *Uit eigen beweging. Balans van de vrouwenbeweging in Vlaanderen, 1970-1980*. Leuven/Amsterdam: Kritak.
- Verbert, V. (2001), *De educatieve component in preventie en voorlichting. Een verkennend onderzoek naar aidsvoorlichting voor holebi's* (niet gepubliceerde verhandeling). K.U.Leuven: Afdeling Sociale Pedagogiek en Gezinspedagogiek.
- Weinberg, G. (1973), *Moet ik er uit? Maatschappij en homoseksualiteit* [Society and the Healty Homosexual, 1972, New York, St. Martin's Press, transl. Vande Paeliere, P.]. Kappellen: De Nederlandsche Boekhandel.
- Wiegman, R. (1997), Queering the Academy, in T. Foster, C. Siegel & E. Berry (eds.), *The Gay negentigs. Disciplinary and interdisciplinary formations in Queer Studies. Genders*, 26. (pp. 3-22). New York: New York University Press.